

SON DÖNEM İRAN TÜRKÇESİ'NDE TÜRKİYE
TÜRKÇESİ'NİN ETKİLERİ*

Dr. Yavuz AKPINAR**

Konuyu daha iyi anlatabilmek için İran Türklerine ve onların Kuzey Azerbaycan ve Türkiye ile öteden beri var olan ilişkilerine kısaca ve ana hatlarıyla göz atmak yararlı olacaktır.

Bilindiği gibi 1979 ihtilalinden sonra İran'da yaşayan Türkler kendi ana dillerinde kitap basma ve süreli yayımlar çıkartma imkânını -dar ölçüler içinde olsa bile- elde ettiler.

1979'dan sonra çıkartılan süreli yayınlarda öncelikle Arap harflerini kullanmada bazı tereddütler yaşandı. Çünkü 1925'te İran yönetiminin, Türk Kaçar (Qacar) hanedanının elinden çıkması ve 1926'da Rıza Han'ın -güya hanedan adı olarak- "Pehlevî" ismini seçip şahlığını ilân etmesinden sonra, İran'da her türlü Türkçe (Azerbaycan Türkçesi) matbuat ortadan kaldırılmış, hatta okullarda, resmî dairelerde Türkçe konuşmak bile yasaklanmıştı. Bu tarihten sonra bütün tahsil hayatları boyunca Farsça kullanmak zorunda kalan okumuş Türklerin büyük bir kısmı, 1979'a gelindiğinde Farsça'yı kendi ana dillerinden daha iyi biliyor bir hâle gelmişlerdi.

Dolayısıyla İran'da 55 yıl kadar kendi ana dillerini mektepte okumamış ve yazmamış olan Azerbaycan Türkleri, 1979'dan sonra nasıl bir dil kullanacaklarını şaşırılmışlardı. Öncelikle Farsça'nın etkisinden kendilerini kurtarmaya çalışıyorlardı. Aydın Güney Azerbaycanlıların, Kuzey Azerbaycan'daki fikir ve edebiyat hayatını, kültürel sahadaki diğer gelişmeleri zor da olsa takip etmeleri; Bakû radyo ve televizyonunun, Azerbaycan sinemasının İran'daki olumlu tesirleri (bunun içinde musikiyi ve bilhassa Üzeyir Hacıbeyli'nin opera ve operetlerini de saymak gerekir); tabii bir şekilde bu aydınları Kuzey Azerbaycan'da gelişmiş bulunan edebî Azerbaycan Türkçesi'ni kullanmaya sevk ediyordu.

* "VII. Milletler Arası Türkoloji Kongresi" (8-12 Kasım 1999 Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü, İstanbul) için hazırladığım bildiridir. Kongre hazırlıkları sırasında Hamid Nutki Bey vefat etmişti. Osman Sertkaya Bey de özellikle Hamid Nutki hakkında bir bildiri ile katılmamı rica edince, ben aslında genel olan çalışmamı H. Nutki'nin şiiir dili ile sınırlandırdım. (Y. Akpınar)

** Ege Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi Türk Dili ve Edebiyatı Böl. Öğrt. Üyesi.

Zaten mevcut olan tarih şuuruyla bir çok aydın, Bakû'da olgunlaşmış ve gelişmiş bir edebiyat dili olan Kuzey Azerbaycan Türkçesi'ni tabii bir şekilde Güney Azerbaycan'ın da edebî dili olarak kabul etmişti.

Diğer yandan İran'daki bir çok tahsilli Azerbaycan Türkü, sosyalist düşüncelere sempati ile bakıyor, İran Komünist Partisi "Tude"nin saflarında yer alıyor ve bu yüzden Kuzey Azerbaycan'ın kültürel hayatını diğer aydınlara nisbeten daha rahat bir şekilde, çok daha yakından takip edebiliyordu. Böyle bir gelişimin ortaya çıkmasında -kendi bilinen metodları yanında- "Azerbaycan milliyetçiliği" maskesi altında İran'a sızmak isteyen Sovyet-Rus siyasetinin de büyük rolü vardı. Yalnız, sayıları küçümsenemeyecek bir aydın grubu daha vardı ki, bunlar da Kuzey Azerbaycan'ın kültürel hayatına büyük bir ilgi ve hayranlık duysalar da "komünist" ideoloji sebebiyle Sovyetler Birliği'nden uzak duruyor ve Kuzey Azerbaycan'da Rus harfleri ile yazılmış edebî, fikrî metinlere karşı içlerinde bir soğukluk hissediyor, mecbur olmadıkça bunları okumak istemiyorlardı. Arada ideolojik bir soğukluk vardı. Bu grubu etkileyen daha çok Azerbaycan musikisi ve sinemasıydı, diyebiliriz.

1979 "*İran İslam Devrimi*" özellikle ilk yıllarda İran'daki Fars şovenizminin etkisini azalttı, 1980'li yılların sonlarında Sovyetler Birliği'nde ortaya çıkan büyük değişim ve nihayet Kuzey Azerbaycan'ın istiklâlini ilân etmesi, İran'daki "komünizmin" korkusunu da ortadan kaldırınca İran Türklerinin bütün aydınları, büyük bir heves ve istekle Bakû'nun kültür hayatına yöneldi. Artık oraya serbestçe gidebiliyor, yıllardan beri hasretini çektikleri edebî, tarihî kitapları, dilbilgisi, sözlük ve ansiklopedileri rahatlıkla temin edebiliyorlardı. Müzik, tiyatro ve sinemaya karşı yıllardır birikmiş hasretlerini giderebiliyorlardı.

Bütün bu yakınlaşmalar İran'da zayıflamaya başlamış olan Azerbaycan Türkçesi'ni yeniden canlandırdı. Türkler, artık bir çok siyasî, kültürel kavramı Farsça'dan değil, Kuzey Azerbaycan Türkçesi'nden aldıkları kelime ve terimlerle ifade etmeye başladılar.

Diğer yandan Sovyetler Birliği'nin çöküşüyle birlikte ortaya çıkan Azerbaycan-Ermenistan gerginliği savaşa ve çok geçmeden de Rusların gizli açık yardımlarıyla Azerbaycan topraklarının Ermeniler tarafından işgaline dönüşünce, İran Türkleri büyük bir şaşkınlık yaşadı. Bu dramatik hadiseler bir yandan onların tarih şuurunu bir kat daha pekiştirirken, diğer yandan Azerbaycan Cumhuriyeti'ne duydukları hayranlık, güven ve bağlılığı zayıflatmaya başlamıştı.

İşte tam bu dönemde hiç beklenmedik bir gelişme ortaya çıktı: Türkiye'de özel televizyonlara izin verildi. Bunlar kısa zamanda büyük bir gelişme gösterdiler ve nihayet uydudan yayın yapmaya başlayarak bir çok ülkeden rahatlıkla izlenebilecek duruma geldiler. Halkının 30 milyona yakın bir kısmı Türk olan İran'da bu yayınlara gösterilen ilgi, günümüzde artık oldukça fazladır. Böylece İran'da Kuzey Azerbaycan Türkçesi'nden sonra Türkiye Türkçesi'ne de gittikçe artan bir ilgi başladı.

Burada kısa bir zaman için de olsa konunun biraz dışına çıkarak İranla Türkiye'nin yakın geçmişteki kültürel ilişkilerini ana hatlarına açıklamamızın gerekli olduğuna inanıyoruz. Bu açıklama, günümüzde İran'da gittikçe artan Türkiye Türkçesi'nin etkisini daha iyi anlatmamıza yardım edecektir.

Hem İranlı Türkler hem de Farslar, Osmanlı İmparatorluğu döneminden itibaren Türkiye ile daima yakın ilişki içinde olmuşlardır. İran, Avrupa ticaretini son zamanlara kadar Karadeniz üzerinden Trabzon ve Hopa limanları, Erzurum-Tebriz kara yolu vasıtasıyla yürütmüştür.

Diğer yandan XIX. yy.ın sonlarından itibaren İran fikir ve edebiyat hayatının modernleşmesinde Türkiye'nin ve Kuzey Azerbaycan'ın çok büyük etkileri olmuştur. Denilebilir ki, bu dönemde İran'daki Türk aydınlarının büyük bir kısmı İstanbul, Tiflis ve Bakû neşriyatını -arada bir dil problemi de olmadığı için- çok rahat takip etmişler ve bu tesirlerin Fars düşünce ve edebiyat hayatına da aksetmesinde büyük rol oynamışlardır.

Güney Azerbaycan Türkleri arasında Türkiye'nin tesirini arttıran önemli bir husus da, son zamanlarda İran'da görülen dinî, siyasî ve ekonomik hayattaki başarısızlıklardır. 1979'da büyük umutlarla gerçekleştirilen devrim, çok geçmeden dünyada büyük bir hayal kırıklığı uyandırmıştır. Katı ölçüler içindeki mutaassıp din anlayışı, yeniden otoriter bir rejimin kurulması, Fars şovenizminin yeniden güçlenmesi, özellikle İran Türkleri'nin umut ettikleri demokratik, millî haklara kavuşamamaları, onların İran hükümetine duydukları güveni de büyük ölçüde zedelemiştir.

Bu bakımdan 1990'lı yıllardan sonra İran'da Azerbaycan Cumhuriyeti ile birlikte Türkiye'nin de prestiji yükselmeğe başlamıştır. Özellikle cumhurbaşkanımız Turgut Özal döneminde bu tesir daha da belirli bir hâl almıştır.

Bu dönemde Türkiye televizyon yayınlarının bütün İran ve Kuzey Azerbaycan'da, Kafkasya'da izlenebilir hâle gelmesi, bu bölgelerde o döneme kadar pek farkedilmeyen Türkiye etkisinin kısa zamanda su yüzüne çıkmasına sebep oldu. Ayrıca Türkiye'nin İran üzerinden Türkistan'a mal sevkmesi, ticarî ve insanî ilişkileri iyice artırdı. Zaten İranlılar genellikle Türkiye'yi az-çok tanıyordu, fakat Türkiye Türkleri, İran hakkında hemen hemen hiç bir bilgiye sahip değildi. Günümüzde de İran'ı çok az ve genellikle de çok yanlış tanıyoruz.

Tebliğimizde üzerinde durmak istediğimiz, son zamanlarda Türkiye Türkçesi'nin İran'daki Türk yazı dillerini etkileme hadisesi, işte kısaca çizmeğe çalıştığımız bu çerçeve içinde ortaya çıkmış ve artık belirgin bir hâle gelmiştir.

Öncelikle ve özellikle belirtmek gerekir ki, 1980'li yıllarda İran'da Azerbaycan Türkçesi karma karışık bir imlâ ile yazılmakta idi. O dönemde Varlık (1979'dan beri Tahran'da Türkçe-Farsça olarak Arap harfleriyle yayınlanmaktadır)

dergisinin ve bu dergiye yön veren sağduyu sahibi, Dr. Hamid Nutkî ve Dr. Cevat Hey'et'in yorgunluk nedir bilmez çabaları ve meseleye Türkçe'nin tarihî gelişimi açısından bakmaları, imlâdaki kargaşayı büyük ölçüde durdurmuş, problem normal yoluna girmeğe başlamıştır. Onların bu olumlu tavrında, elbette ki, yüksek tahsillerini Türkiye'de tamamlamış olmalarının da büyük rolü vardır.

Başlangıçta, biraz önce de belirttiğimiz gibi, özellikle Kuzey Azerbaycan'daki edebî dilden uzak kalmış olan bazı kimseler, kendi mahallî Türkçeleriyle ve kendi şahsî imlâlarıyla işi bir hayli dolaştırmışlardı. Diğer yandan Arap alfabesine fonetik bir anlayışla yaklaşıyor, bütün sesler yazılmak isteniyordu. Ayrıca bazı Arapça kelimeler de Azerbaycan Türkçesi'ndeki telaffuzlarına uygun olarak yazılıyordu. Bu klasik Azerbaycan imlâ geleneklerinden tamamen kopmaktan başka bir şey değildi. Geleneği olmayan bir imlâ anlayışı geliyor, yeni nesil klasik imlâ ile yazılmış eserleri okumakta zorluk çekiyordu. İşte bu dönemde Dr. Hamid Nutkî'nin imlâ konusunda Varlık dergisindeki ısrarlı yazıları ve nihayet bu meseleyi daha geniş ve derli toplu bir şekilde ele aldığı "Yazı Qaydaları" (İmlâ Kılavuzu, Tahran, 1365/1987 66 s.) adlı kitapçık, konuya açıklık getirdi. Böylece günümüzde tarihî imlâyâ daha yakın bir çizgi benimsenmiş oldu.

Bunlar daha çok dilin alfabe ve fonetik konularıyla ilgili taraflarıdır. Biz bunları bir yana bırakarak özellikle Türkiye Türkçesi'nin leksikolojik etkisi üzerinde durmak istiyoruz.

Daha önce belirttiğimiz gibi ilk belirtileri çok daha eski dönemlere ait olsa da Türkiye Türkçesi, özellikle uydu televizyon yayınlarının İran'da izlenmesinden sonra, kısa zaman içerisinde etkisini göstermeğe başladı.

Çünkü İran'daki resmî televizyon, çok dar bir alanda yayın yapıyor ve geniş halk yığınlarının ihtiyaç ve beklentilerine cevap veremiyor. Halbuki resmî veya özel Türk televizyonları çok daha geniş bir yelpazede hemen her kesimden ve yaştan kimselerin ilgi duyacakları bir yayın gerçekleştiriyor. Bu olumlu tesirleri yanında özellikle İran ve Türk cumhuriyetlerindeki büyük bir halk kesiminin, Türk televizyonlarındaki müstehcen yayınlardan; uçuk kaçık magazin programlarından; açık seçik filimlerden rahatsızlık duyduklarını da belirtmek gerekir.

İran'da halkın Türk televizyonlarına duyduğu ilgi sadece Türklerle sınırlı değildir. Türkçe bilen Farsların yanında, hatta Türkçe bilmeyenler de bu yayınlara ilgi duyuyor, bir şekilde Türkçe öğrenmeye çalışıyorlar. Bugün Tahran ve Tebriz gibi şehirlerde Farslara Türkçe öğreten bir çok kitap satılmaktadır.

Türkiye Türkçesi'nin İran'daki etkisini arttıran diğer bir husus da, karışık evlilikler sebebiyle ana dilini unutmaya başlamış olan Türklerin, yeniden ana dillerine dönüşlerinde Türk televizyonlarının oynadığı önemli roldür. Tahran'da veya diğer Fars muhitlerinde yaşayan, Türk asıllı kimseler veya onların bu karışık evliliklerden olan çocukları, Türkçe'yi ya hiç bilmiyorlar ya da kırık-dökük konuşup

anlayabiliyorlar. Bu gibi kimseler Türk televizyonlarını dinleyerek, seyrederek daha iyi bir Türkçe öğrenme, ana dillerini geliştirme imkânı buldular.

Zarurî kabul ettiğimiz bu girişi yaptıktan sonra asıl üzerinde durmak istediğimiz Türkiye Türkçesi'nin etkisine geçebiliriz.

İran Türklerin'nin 1979'dan itibaren -daha öncesi elbetteki inkâr edilmiyor!- Kuzey Azerbaycan Türkçesi'ne çevrilmiş ilgileri, yön değiştirdi. 1990'lı yıllardan itibaren bu sefer -yukarıda kısaca değindiğimiz sebeplerle- devreye Türkiye Türkçesi girdi ve etkisini göstermeğe başladı.

Tabii bu oluşumda Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi'nin hemen her bakımdan birbirlerine çok yakın olmalarının ve aynı tarihî-kültürel zeminde boy atmış Oğuz Türkçesi'nden kaynaklanmalarının büyük rolü vardır. Burada hocamız Prof. Dr. Muharrem Ergin Bey'i rahmetle anmak ve onun bir kanaatini açıklamak istiyorum. Azerî Türkçesi (İstanbul, 1971) adlı kitabında Muharrem Bey, Azerbaycan Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki farklılıkları belli başlı beş sebebe bağlayıp açıkladıktan sonra "... Ayrılıkların azlığı dolayısıyla, bunların tesbiti, sonunda insanı Azerî Türkçesi ile Türkiye Türkçesi arasındaki yakınlığın ve birliğin tesbiti neticesine götürmektedir. Gerçekten bu bahsi, bu iki Türkçe sahası, yazı dili olarak her zaman aynı çizgide birleşebilirler, birleştirilebilirler hükmü ile bağliyabiliriz." demişti (s. XI).

Bu tesbit, günümüzde büyük bir dilcinin öngörüsü ve isabetli sezgisi olmaktan çıkmış hakikat olmaya başlamıştır.

Ele aldığımız konunun genel çerçevesini bu şekilde çizdikten sonra tebliğimizde meseleyi daha dar bir açıdan ele almak ve somut örnekler vermek istiyoruz. Bunun için de Varlık dergisindeki makaleleri ve şiirleriyle ele aldığımız, konuya çok iyi bir örnek teşkil eden Dr. Hamid Nutkî merhumun şiir dilinin bazı özellikleri üzerinde durmak istiyoruz.

Zaman darlığı sebebiyle, Hamid Nutki Bey'in şiirlerinde Türkiye Türkçesi'nden alınmış bazı kelime ve ifadelerden örnekler vereceğiz. Örnekler şairin Türkiye'de yayınlanmış Her Rengden-Dünenden Bugüne -kısaltılmış olarak HR- (Ankara, 1996, Atatürk Kültür Merkezi) ve Min İlin Sonu -kısaltılmış olarak MİS- (İstanbul, 1999, Ötügen Neşriyat) adlı kitaplarından alınmıştır. Her iki kitap da İran'dan önce Türkiye'de yayınlanmışlardır.

Hamid Nutki'nin doğrudan doğruya İstanbul Türkçesi'yle yazılmış şiirleri de vardır ("Xatireler" gibi, HR, 149). O ayrıca bazı yapım ve çekim eklerini de Türkiye Türkçesi'nin fonetik ve morfolojik özelliklerine uygun olarak kullanmıştır. Onun şiirlerinde bunların da oldukça bol örneği vardır, ama söylediğimiz gibi bu konulara değinmeyeceğiz. Daha çok kelime hazinesindeki yaklaşımdan söz etmek

istiyoruz. Bu eserlerde Türkiye Türkçesi'nin etkisiyle kullanılan kelimeleri, değişik ifadeleri, belli başlı özelliklerine göre gruplandırmak mümkündür:

a) Türkiye Türkçesi'nden alınan, Azerbaycan Türkçesi'nde hiç kullanılmayan veya nadir olarak kullanılan kelimeler,

b) Azerbaycan Türkçesi'nde esasen var olup da yaygın bir şekilde kullanılmayan, sözü edilen etki ve yaklaşım sebebiyle daha sık kullanılmaya başlayan kelimeler; veya yeni bir anlama bütünden veya mevcut anlamı genişletilen kelimeler.

c) Batı kültür dillerinden Türkiye Türkçesi vasıtasıyla giren, veya var olup da bu tesirle kullanım alanı ve kullanım sıklığı genişleyen kelimeler.

Genel olarak bir hüküm vermek gerekirse, bu gün İran'da, Azerbaycan Türkçesi üzerinde Türkiye Türkçesi'nin artık gözle görülebilir bir etkisi söz konusudur. Bu etkinin bizim burada sözünü etmeye lüzum görmediğimiz daha bir çok sebebi de vardır. Meselâ: Bir çok şair-yazar, tahsilini Türkiye'de yapmıştır; Türkiye'deki edebiyat ve fikir hayatını yakından takip etmektedir. Diğer sebepler yanında bu bakımdan da onların dillerinde Türkiye Türkçesi'nin etkisi görülmektedir.

Kanaatimizce bu konuda çok daha kesin bir yargıya varmak için başka sanatçıların eserlerinde de ayrı ayrı araştırmalar yapmak gereklidir. Özellikle de semantik alanda, bu ilişkilerin araştırılması güvenli sonuçlara varmamıza yardım edecektir. Yine de tesbit edilecek tesirleri aceleyle sırf Türkiye Türkçesi'nin "*daha güçlü bir yazı dili olması*" sebebine dayandırmak doğru olmayacaktır, kanaatindeyim. Çünkü Muharrem Ergin Bey'in de dediği gibi yazı dillerimiz arasında, farklılıklardan daha çok ortak özellikler, bulunmaktadır. Ortaya çıkan bu durumda yazı dillerimizin aynı Oğuz kökünden gelmesinin, aynı Oğuz boylarının her üç coğrafyada da yaşamasının, kültürel hayatımızın temel eserlerinin ortak olmasının da payı büyüktür. Bir bakıma İran Türkleri, Kuzey Azerbaycan ve Türkiye'nin etkisiyle, günümüzde ortaya çıkan bu hava içerisinde, 1970'lerde artık unutmaya başladıkları dillerine büyük bir hızla, yeniden dönmekte, bir bakıma hafızalarını tekrar kazanmaktadırlar. Bu dönüşte Kuzey Azerbaycan Türkçesi'nin ve son zamanlarda da özellikle Türkiye Türkçesi'nin büyük rolü vardır. Bu hadise bizim yazı dillerimiz arasındaki ortaklık payını gittikçe arttırmakta ve yazı dillerimizi tabîi olarak bir birine yaklaştırmaktadır. Hamid Nutki'nin şiir dili, bu gelişimin en belirgin örneğini teşkil etmektedir.

Hamid Nutki'nin her iki şiir kitabında, sözünü ettiğimiz sebeplerle kullanılan değişik kelime ve ifadeleri, belirttiğimiz üç grupta topladığımızda aşağıdaki listeyle karşılaşırız. Tabîi bu kelime ve ifadelerin Azerbaycan Türkçesi'ndeki konumlarını daha geniş bir şekilde tartışmak, sözlüklerdeki anlam ve açıklamalarla karşılaştırmak da gerekebilir. Biz daha çok Azerbaycan İlimler Akademisi Nesimî Dilcilik

Enstitüsü'nün yayınladığı "Azerbaycan Dilinin İzahlı Lüğeti"ni (4 c., Bakú, 1966-1987) ölçü olarak kabul ettik.

- a) Türkiye Türkçesi'nden alınan, Azerbaycan Türkçesi'nde hiç kullanılmayan veya nadir olarak kullanılan kelimeler:

Alış-: yavaş yavaş çevreye *alışarsan*, MİS, 31

Alışılmadık: Éle bil ki, dodağında *alışılmadıq* bir tebensüm göründü, HR, 188

Anı: aynalardaki anılar şehri, HR, 62

dağnıq anılar..., HR, 67

niçün dumanlarda erimiş en güzel *anular?*, HR, 95

ve / içinde gizlenmiş / *anıların...*, MİS, 53

xatire sandığından / *anıların* en parlaq incisin toplayaraq, HR, 49

Anımsa-: denizleri / *anımsayan* elleri, HR, 111, 112

insan tekrar / *anımsarken...*, MİS, 30

Arın-: göresen afetlerden *arınmış* temiz eşqe, HR, 183

Barınacak: bu çöilde ne menzil var, ne *barınacaq* hisar..., HR, 41

Barındır-: onu... sévgimizde *barındıraq*, HR, 93

Baş döndür-: *baş döndüren* dastanların, MİS, 41

Bedel: ve *bedelsiz* iksirdir, MİS, 49

Belir-: ta uzaqlardan / *belirdi*, MİS, 103

Belli belirsiz: *belli belirsiz* minareler de, HR, 65

Benze-: sanki indi / tarixin mö'cüzeye *benzeyen*, MİS, 158 (?)

Bıkmadan: gine de *bıxmadan* her an gözlerem, HR, 136

Bilgi: burdan *bilgi* başladı, MİS, 118

Biz bize ol-: daim *biz bize olmaq*, HR, 15

Bozkır: bu *bozqırda* aylar, il kimi kéçer, HR, 155

Buruk: ve bir de *buruq* bir dad, MİS, 68

Cam: boş yére camlardan baxan seheri, HR, 16

- bütün *camlar* üzerine düşmüş qırov naxışları,, HR, 90
camlardan gine éyni menzereler görölür, HR, 28
Çak-: bir divara *çaxdılar*, MİS, 67 (mismarla-, mıxla-)
Çal-: ovun *çalmış* qartal kimi, HR, 115
Çal-: mahnılarımı haramiler *çaldılar*, HR, 153
Çayır: Orxun çayı *çayırında*, MİS, 132
Çıka gelen: xebersiz *çıxa gelen* kölgeler, HR, 42
Çıkmaz: düştüğümüz *çıxmazların*, MİS, 96
Çile: ne olar, çekdiğimiz *çilenin* sonun getir, MİS, 159
Çizgileş-: gözlerinde deyişdi / *çizgileşdi!*, MİS, 118
Donan-: şehir.../ ev, dükânla.. / *donanmış*, MİS, 148
Donat: béynini işlederek yaxşıca *donatana*, MİS, 109
Dür- (defterini dür-): *defterleri düren eren*, MİS, 82
Eren: defterleri düren *eren*, MİS, 82
erenler köçüp getmiş, MİS, 44
Gözleri takıl-: *gözleri ona taxılır*, HR, 111
Günaydın: serin mavi seherde *günaydın*, HR, 21
Hâle: başında iller ili daşdığı keder *hâlesi* yox olup itmişdi, HR, 188
İğreti: *eyreti* danışar, MİS, 131 (Bu kelime Azerbaycan halk dilinde vardır)
İkram: *ikramlarla* getirilmiş, MİS, 122
İlet-: yaddaşların ötesinden söz *iletin*, MİS, 132
İmdad: dedirgin [tedirgin] yurddaşların *imdadına* geldiler, MİS, 156
İmdad dile-: kimdir *dileyen imdad?*, HR, 81
İşte: *işte* budur heyatımın hékmeti, HR, 195
Kahr: *qehr* edici eczindeyik, MİS, 95
Kır: *qırlara* ilkbaharın de'vetine gétmışdik, HR, 49
unudulmuş keçmişin en ücra *qırlarından*, MİS, 88
Kimlik: hele de *kimliğim* qırx qat buxcada, HR, 67

- kimliğim* [şiiirin adı], HR, 67
kimlikler kiçimsenir, MİS, 98
kimlikliz / içimiz boş, MİS, 98
Kopya: günler gelip keçirler/ birbirinin *qopyası*
Koştur-: dört nala at *qoşduran*, HR, 56
Kutlan-: *kutlanmış* cehaletle, MİS, 89
Mutluluk: *mutluluq* ele gelmez, MİS, 46
Orman: budanmış *ormandan*, HR, 107
 Gözleyir âşiqlerin yolunu / sıx kölgeli *ormanlarda* ilkbahar HR, 5
 Orman ardında / sise sarılmış güneşe sarı, HR, 7
 ormanların yaşıl ürpermesi, HR, 134
Öksüz kal- : başsız / *öksüz qalmışdıq*, MİS, 151
Öte: çağların *ötesinde*, MİS, 117
Özle- : seni çoxdandı *özledik!*, MİS, 171
Sakın: dişin sıx, özünü itirme *saqın*, HR, 125
Sin-: şeherin köksüne *sinen* ağır dumanlar, HR, 61
Sinsi: *sinsi* düşmen, MİS, 136 (?)
Sis: *Sisli* xatireleri, HR, 49 (?)
Sonbahar: bir *son-bahar* ormanı, MİS, 48
 bir *sonbahar* axşamı, HR, 42
 dost üzlü şen *sonbahar*, HR, 30
 sonbahar seçilir, HR, 9
Sürekli: *sürekli* geceler zamanında, MİS, 117
Sürüp git- : şenlikler *sürdü gétدی*, HR, 50
Süsle-: sözleri *süsleyirdik*, HR, 49
Şakrak (ses): en *şaqraq* mahnılara uyaraq, HR, 49
 oynaq *şaqraq* işıqlar, MİS, 28
 qelbine coşğun, daşğın *şaqraq* neğmeler doldu, MİS, 54

qızların *şaqraq* sesi yükseldi, HR, 62

Takım: *taxım taxım* adalar, HR, 11

Tasa: arxada, tütsütlü qaranlıqlarda qalmışdı *tasalarımız*, HR, 96

Tasalı: *tasalı* başlarımız, MİS, 46

Tedirgin: biraz *dedirgin* / gergin, MİS, 50

bulaq béle öz şırıltısından *tedirgin*, HR, 126 [kitapta "tedirgin" şeklindedir]

dedirgin yurddaşların imdadına geldiler, MİS, 156

Tutuş-: alovlarda *tutuşmaq*, MİS, 24

Uğrak: güneşlerin *uğrağı*, MİS, 54

Uğraşp didinme: insanların coşğuyula *uğraşp didinmesi*, HR, 38

Ünlü: *ünlü* bir dastanı anlatırdı, MİS, 106

Yadırgan-: ve *yadırğanan* üzler..., HR, 89

Yalpala-: serxoş kimi adamlar *yalpalarlar*, HR, 166

Yasak: me'nasız *yasaqlardan*, MİS, 393

yasaq méyvenin qabığı, boş qedehi, HR, 187

Yöre: *yöremizi* çeviren, MİS, 33

Yurddaş: *dedirgin yurddaşların* imdadına geldiler, MİS, 156

Zevkine dal-: şe'rin séhirli zövqüne *daldım* bütün gece, HR, 60

- b) Azerbaycan Türkçesi'nde esasen var olup da yaygın bir şekilde kullanılmayan, sözü edilen etki ve yaklaşım sebebiyle daha sık kullanılmaya başlayan kelimeler; yeni bir anlama bürünen veya mevcut anlamı genişleyen kelimeler

Altın: *altın* bahar neğmeleri yükseldikçe yükseldi, MİS, 120

qalın *altın* çerçiveli aynaya eks étdi, HR, 120

saçlar / *altın* sarısı, MİS, 48

Anlat-: ünlü bir dastanı *anlatırdı*, MİS, 106

Ap aydın: *ap aydın* günler, MİS, 145 (?)

- Arı: üreği *arı* aydın, MİS, 156 (?)
- Bir anlık: her nedense dünyamız / *bir anlık* / aydınlandı, MİS, 117
- Bağır-: bar bar *bağır*, HR, 7
- Bürün-: bilmediği bir lezzetin gül rengi havasına *büründü*, HR, 188
- Çağ: *çağların* ötesinde, MİS, 117
- sizin *çağlardan* beri, MİS, 134
- tezedememiş kimi / yeni *çağa* erdik biz, MİS, 149
- Çocuk: işte, *çocuklar* / bu bir / gerçektir, MİS, 47
- Çök-: üreğine / axşam kimi / gurbet / *çöker*, MİS, 31
- Dal-: köüllere *daldı*, MİS, 113
- xatirelerin solğun kül rengi üfûqlerine *dalmış* ulduzlar, HR, 61
- bir daha *daldım* dağlara, HR, 17
- (Söze dal-): yaşlılar *söze dalıp*, HR, 49
- Değer: *değersiz* / kimliksiz / sefil mi sefil , MİS, 131
- Didin-: gece gündüz gerekir ter dökerek *didinmen*, MİS, 101
- Dinleyip dur-: *dinleyip durdular*, MİS, 50
- Dolaş-: qol qola *dolaşıram*, MİS, 25
- Dur-: gerçekmiş kimi *durdu...*, MİS, 35 (?)
- Emzik: lâkin hele ağzımda / arzu, emel *emziği*, HR, 154
- Engin: açılırsan *enginlere*, MİS, 30
- Enginleş-: *enginleşen* / ve her an / derinleşen boşluğu, MİS, 46
- Etek: *etek etek* / dört bir yana sevda etri sepir, MİS, 42
- Fırsat bul-: yeni fırsat buldular, MİS, 158
- Gerçek: işte, *çocuklar* / bu bir / *gerçektir*, MİS, 47 (?)
- Gidince: axşam herkes *gédince*, el-ayax çekilince, HR, 28
- Gömrük: *gömrük* memuru, HR, 65
- Gün gör- : *gün görmüş* qocaman masa, HR, 148
- Gündelik: *gündelik* âdetlerin uyuşuqlarından, MİS, 100

- Günlük iş: darısqa, *günlük işlerimizden*, HR, 96
- İğrenç: hansısı daha *iğrenc?*, MİS, 112
- İlkbahar: gözlerinde *ilkbahar*, HR, 21
- Gözleyir âşîqlerin yolunu / sıx kölgeli ormanlarda *ilkbahar* HR, 5
- ilkbaharda* bezenmiş tebi'et şaheseri, MİS, 52
- qırlara *ilkbaharın* de'vetine gétmişdik, HR, 49
- tanışdım men *ilkbaharla*, HR, 17
- İşçi: çiraq dibinde *işci* paltarı, HR, 63
- Kader: ... umuda tapşırırdıq *qederlerimizi*, HR, 33
- Kadın: doğurğan *qadınlardan*, HR, 58
- ve bir nazlı *qadın* kimi heveslerine dözüp, HR, 193
- Kanat çal-: süzülüp *qanad çalmaq*, HR, 15
- Kat: *qat qat* üste imaretler saraylar, MİS, 123
- Kaynak: bu *qaynaqdan* coşarlar, MİS, 29
- o işiq *qaynağından*, MİS, 25
- Kimilda-: könlü *qumildadan* arzular yéli, HR, 16
- Kısırlık: *qısrılıq* çox yamandır, HR, 22
- Kıvrım kıvrım: yollar *qıvrım qıvrım* gédir, HR, 156
- Kilit: haqq qapısı *kilidli...*, HR, 181
- Kimlik: değersiz / *kimliksiz* / sefil mi sefil, MİS, 131
- Könlü daralt-: *könlümüzü daraldır*, MİS, 88
- Loşluk: yaxınlaşan *loşluğu*, MİS, 46
- Masa: gün götmüş qocaman *masa*, HR, 148
- Me'mur: ösgüren *me'mur*, HR, 66
- Mübhem: *mübhem* qalmış, MİS, 95
- Mübrem: helli gereken ömrün en *mübrem* meselesi oldu, HR, 187
- Müjde: her terefe / müjdesini yayacaq, MİS, 96
- müjdeler* bekleyecek, MİS, 46

- müjdele-: parlaq mö'cizeler / *müjdelediler*, MİS, 67
- Nazlı: emzirilmiş gül çiçek / *nazlı nazlı / boy atsa*, MİS, 59
- nazlı baygın nilufer*, MİS, 41
- şeheri nazlıca gezir*, MİS, 42
- ve bir *nazlı* qadın kimi heveslerine dözüp, HR, 193
- Neş'e dalgası: *neşe dalğası*, MİS, 113
- Ozan: böyük *ozan*, MİS, 82
- Öpüş: selâmla veda'ı birleşdiren *öpüşde* hesret alovlandı, HR, 91
- Örnek: ilhamların *örneği*, MİS, 28
- Resim: albümlerde saralmış *resimler* hâlâ gülür, HR, 28
- resimler* duvarlardan birer birer énerler, HR, 28
- San-: *sandım ki*, hayatımız, MİS, 103
- sanıram ki*, / hemin o gün, MİS, 96
- Savaş-: azadlığın uğrunda döyüşüp *savaşıdılar*, MİS, 156
- biraz sonra Osmanlı ve Sefevi *savaşı*, MİS, 152
- bu *savaşlar* yangından..., MİS, 152
- Sefa getir-: ...qelbime *sefa getirdin*, HR, 169
- Sun- : hansı sâqi *sunmuşdur*, HR, 80
- dan yérinin sep serin *sunacağı* qedehten, HR, 54
- sunduğu* illenmiş mehebbet şerâbı, HR, 32
- Sür-: ancaq elli il / *sürdü*, MİS, 150
- Şenlik: *şenlikler* sürdü gétدی, HR, 50
- Tesvir: *tesvirin* yaxlaşaraq, MİS, 35
- Uçurum: dibsiz bir *uçuruma*, MİS, 24
- uçuruma* yuvarlanar, MİS, 38
- Ûrper-: ormanların yaşıl *ürpermesi*, HR, 134
- Rü'ya: bu sefer *rö'yaların* gerçeğın göreceyem, HR, 54 (?)
- Yağmur: ince toz kimi *yağmur*, MİS, 69

inci ince, nârin durmadan yağan *yağmurun...*, HR, 63

yağmur çamur içinde, HR, 50

Yağmurluk: son çare kimi *yağmurluğuna* berk berk sarılmış, HR, 64

Yakıcı: *yaxıcı* bir hal alan, MİS, 50

Yelken aç-: könlünce *yélken açmaq*, HR, 15

Yolcu: içinde eylemiş *yolcular*, HR, 25

Yönel-: Şapka: şapqalı yolcu / ona *yönelir*, HR, 66

Yüreği çırp-: acı bir hezzle *çırpırdı ürekler*, HR, 91

Zafer marşı: boranın susmayan *zafer marşına*, HR, 107

Zengin: rengin / ve *zengin*, MİS, 50

c) Batı kültür dillerinden Türkiye Türkçesi vasıtasıyla giren, veya var olup da bu tesirle kullanım alanı ve kullanım sıklığı genişleyen kelimeler.

Albüm: [A.T.'de Albom] *albümlerde* saralmış resimler hâlâ gülür, HR, 28

Apartman: bugün *apartmanlar* pöhre vemiş bayırda, HR, 36

Galeri: [A.T.'de Qalériya] saxta şöhetler galerisinde, MİS, 67

Kanarya: [A.T.'de Qanarya] qanaryalar qanadı, MİS, 48

Nilüfer: [Nilüfer] nazlı baygın nilufer, MİS, 41

Ray : [A. T.'de: Réls] tren, ... islaq *raylarda* sürüne sürüne vağzala girir, HR, 65

Tren: [A. T.'de: Qatar, Rusça'da poyézd] *tren*, ... islaq raylarda sürüne sürüne vağzala girir, HR, 65